

Lieven van Pottelsberghe

Een Gents maecenas uit het begin der XVIe eeuw

Gent heeft in het verleden, meer dan één maecenas gekend. Wat heeft het niet te danken aan de vrijgevigheid van een Judocus Vijt, van een Viglius d'Aytta, van een Mgr. A. Triest? Lieven Van Pottelsberghe mag in een adem met hen genoemd worden.

Zoon van Lieven Van Pottelsberghe en van Lievine Snibbels († 1513), wier graf in de St. Michielskerk teruggevonden werd, stamde hij uit een rijke Waaslandse familie. Ridder en heer van Vinderhoutte, Meerendree en Wissenkerke, werd Lieven daarenboven benoemd tot lid van de Raad van Vlaanderen en van den Privaten Raad. Hij was meester der requesten en ontvanger-generaal der domeinen in Vlaanderen (1).

Zijn huwelijk met Lievina van Steenlant verbond Lieven Van Pottelsberghe met een hoog in aanzien staande adellijke familie. Zijn vrouw was immers de dochter van Jan van Steenlant, heer van Ten Ryen en van Catherina de Neve, eveneens afkomstig uit het Waasland. Evenals Lieven van Pottelsberghe was Jan van Steenlant lid van de Raad van Vlaanderen en daarenboven hoofdschepen van het land van Waas (2).

Lieven Van Pottelsberghe moet echter dikwijls te Gent verbleven hebben. In een akte van 1510-1511 (3) werd hij vermeld als « cotidiane meester van Sint Michielskerke »; in die parochie heeft hij dus gewoond. Volgens Gramaye (4) verleende hij, in 1512, geldelijken steun tot het

(1) Cfr. *Biographie Nationale*, Deel XVIII, blz. 82 en vlg.

(2) *De leenheren van Wissenkerke te Bazel*, in *Annalen van den Oudheidkundige Kring van het land van Waas*. Dl 51, 1ste aflevering, 1939, blz. 93.

(3) F. DE POTTER, *Gent van den oudsten tijd tot heden*. Gent, 1893-94, VII, bl. 371.

(4) J. B. GRAMAYE, *Antiquitates illustrissimi comitalus Flandriae*, Lovani, Bruxellis, 1708, bl. 20.

herstellen van St. Michielstoren. Waarschijnlijk is hij dan reeds ontvanger-generaal der domeinen in Vlaanderen. In 1513 trad hij als dusdanig bij de verkoop van de « Posterne », in naam van den soeverein (1).

Waar Lieven precies gehuisvest was kon echter, in de geraadpleegde archivalia, niet gevonden worden. Zijn landgoed te Vinderhoute was niet ver van Gent gelegen.

Heel vroeg verblijven ook Van Steenlant's in St. Michielsparochie. In het midden der 15^e eeuw wordt zelfs het huis vermeld van Philips van Steenlant, die rechtover Meester Symoen van Formelis woont (2). Deze Philip van Steenlant was « watergraaf » en bewoonde waarschijnlijk het « watergraafhuis » in het Engelandgat. Is dit het huis of het groot huis van de « Hoochstraete » zoals vermeld staat in de kerkrekening van het jaar 1556-1557, dat tot woning van de familie van Pottelsberghe-Steenlant te Gent diende (3)?

Na den dood van Lieven in 1531, ging Lievina Van Steenlant op haar landgoed, het « Hof ter Dorent » in Waasland verblijven. De rente, opgebracht door het huis in de Hoogstraat gelegen, schonk zij aan de St. Michielskerk.

Erfgenaam en opvolger van zijn vader, was Frans Van Pottelsberghe de enig overlevende van de vijf kinderen van Lieven en Lievina. De oudste zoon was te Orleans als student overleden. De anderen stierven zeer jong. Frans Van Pottelsberghe huwde Jacoba (of Jacqueminne) de Bonnières de Suastre en stierf kinderloos in 1544. Zijn vrouw huwde een weinig later Adolf Van Burgondië, heer van het hof Ter Kapelle, op den Poel.

Lievina Van Steenlant overleefde al haar kinderen en stierf eerst in 1562. Is het gewaagd te besluiten dat zij heel wat jonger moet geweest

(1) *Biographie Nationale*, XVIII, bl. 82 en vlg.

(2) F. DE POTTER, *op. cit.*, VII, bl. 301 en bl. 297.

(3) • Item ontfaen van Mevrouw Lievine van Steenlant, wed. van wijlen Mer Lieven Van Pottelsberghe ridder, heer van Vinderhoute, Meerendree, etc. over de rente up de helft van huere grooten huuse staende op de Hoochstraete sinds Torrepoort... *Stadsarchief Gent, Archief van St. Michielskerk*. Rek. a^o 1556-1557, N° 9, f° 2.

(4) P. P. JANSSENS, *Het kasteel en de Vierschaar van Wissenkerke*, A.O.K. van W.L. 1939, bl. 82.

zijn dan haar echtgenoot? Dit komt ten ander duidelijk te voorschijn op de bewaarde portretten (1).

Beide echtgenoten waren bekend als zeer vrijgevig en zeer rijk. Dit was misschien de reden waarom Nicolaas Sersanders en Ingelbrecht Immerzele hun rechten op het Alyns-hospitaal afstonden aan den heer Van Pottelsberghe en aan zijn echtgenote (2). Men achtte het zelfs gepast hun giften op te sommen op een koperen plaat, die geplaatst werd naast het altaar van de kapel (3). In 1513 begonnen Lieven en Lievina het Alyns-hospitaal herop te richten; in 1519 volgde een andere fundatie. Later legde Frans Van Pottelsberghe in 1543 de eerste steen dezer kapel en ook Lievina van Steenlant, zijn moeder, verleende nogmaals haar geldelijke steun. In 1547 was ook de toren voltooid en kon de kapel gewijd worden. Heden nog kan men naast de wapens der Sersanders en Immerzele's deze van Lieven en van Lievina, zien prijken boven den ingang.

Naderhand ontstonden nochtans moeilijkheden tussen de erfgenamen der stichters van het hospitaal en deze van Lieven. Veertig jaar na de dood van den heer Van Pottelsberghe, velde de Raad van Vlaanderen in 1571 zijn uitspraak waardoor aan beide partijen gelijke rechten toegekend werden.

De goedheid en mildheid der beide echtgenoten uitte zich eveneens jegens de wezen der stad Gent. Twee fundatieakten zijn hierover bekend: de eerste daterend uit 1521 (4), stichtte tien beurzen, waarvan drie bestemd waren voor toekomstige studenten aan de Universiteit van Leuven of enig andere school, waar hoger onderwijs werd gegeven. Deze beurzen werden van tien op dertien gebracht in de tweede, nog omvangrijker, fondatieakte uit 1529 (5). Ze waren dan uitsluitend bestemd voor de leerlingen van het Hieronymietenklooster, gelegen aan

(1) Afbeelding in: *Annuaire des Musées Royaux des Beaux-Arts de Belgique*, 1939, Dl. II, afb. 11, 12.

(2) Ch. L. DIERICK, *Mémoires sur la ville de Gand*, 1815, bl. 552.

(3) *Bibliotheek van de Hogeschool te Gent*, hs. G. 11766, f° 85.

(4) F. DE POTTER, *op. cit.*, IV, blz. 528 en vlg.

(5) Zie ook *Den Bouch van ons fondatie der XIII poveren in de huuse van St. Jeronymus te Ghent*, *Stadsarchief, Gent*, f° 20 en vlg.

de Nederschelde. Alles werd, in de 96 artikelen, tot in de laatste details geregeld en bepaald: deze « 13 kinderen van Mher Lieven van Pottelsberghe » waren aangenomen tussen 12 en 14 jaar; na vier jaar studie bij de Hieronymieten mochten zij nog verder studeren, als ze daar lust voor voelden. Zij werden ook « estudyans, que on dist les Rouges Robbes » genoemd naar de hun opgelegde klederdracht. Na Lieven's dood, zorgde zijn zoon Frans van Pottelsberghe en Lievine van Steenlant verder voor hen (1). Pas in 1569 gaat deze fundatie over aan het bisschoppelijk seminarie (2).

Even vrijgevig toonden zich Lieven van Pottelsberghe en zijn echtgenote, wanneer het den aankoop van kunstwerken gold. Deze hielpen trouwens de godsvrucht en de vroomheid van de stichters beklemtonen.

Lieven en Lievina zijn ons bekend door de portretten die Geraert Horenbaut heeft geschilderd. Door het toedoen van G. Hulin de Loo bevinden dezen zich nu in het Gents museum van Schone Kunsten. Dezen panelen zijn deuren van een triptiek waarvan het middendeel verdwenen is (3). Een uitstekende beschrijving der beide schilderijen vindt men in den catalogus van 1938 van genoemd museum (4).

De schenkers worden ten halven lijve en in geknielde houding voorgesteld, begeleid door hun engelbewaarder. Lieven van Pottelsberghe is « geconterfeit » met 3 overleden zonen: want deze zijn voorgesteld met een gouden kruisje tussen de gevouwen handen. Toch kunnen deze later bijgeschilderd geweest zijn: Floreyns de oudste schijnt wel naar het leven geschilderd, of misschien werd gebruik gemaakt van een portret van den jongeling?

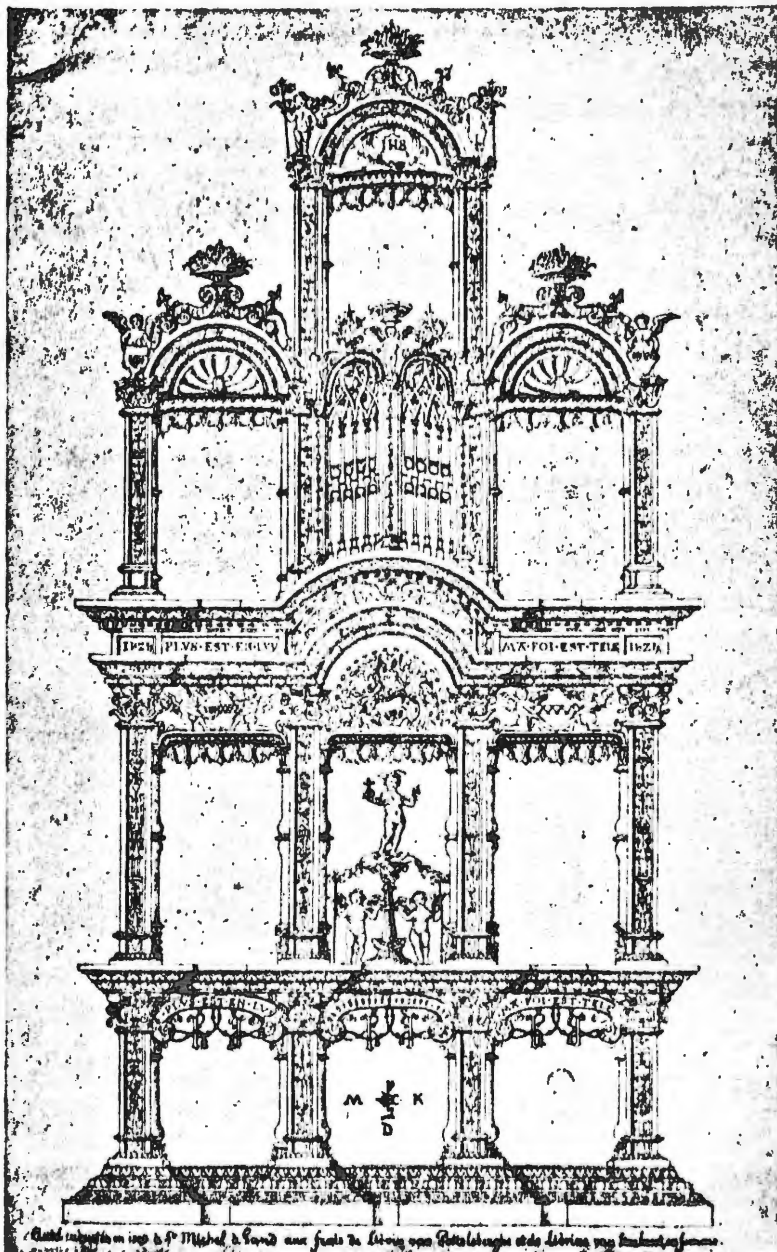
De andere luik stelt Lievina Van Steenlant voor met een eveneens reeds overleden dochttertje en met den enigen overlevenden zoon: Frans van Pottelsberghe.

(1) *Ib.*, *augmentatie van de fundatie*, 21 Maart 1542.

(2) *Biographie Nationale*, XVIII, bl. 88.

(3) G. HULIN DE LOO, *Comment j'ai retrouvé Horenbaut*, in *Annuaire des musées royaux des Beaux-Arts de Belgique*, II, 1939, bl. 19 en vlg.

(4) *Cf. Gent, Museum van Schone Kunsten, Catalogus*, 1939 (Oude meesters, schilderstukken, tekeningen, plaatsneden), blz. 75 en 76.

TEKENING VAN EEN ALTAAR IN 1525 OPGERICHT IN ST MICHIËLSKERK,
 GENT, TEN KOSTE VAN LIEVEN VAN POTTELSBERGHE EN LIEVINE VAN
 STEENLANT.

Stadsarchieff, Gent, Atlas Goetgebuer, 82 d. HI.

Deze portretten konden geïdentificeerd worden dank zij de wapens welke voorkomen op de prachtige getijdenboeken, die op het voorplan der schilderij zijn te vinden. Volgens G. Hulin de Loo zou het werk tussen de jaren 1515 en 1520 geschilderd geweest zijn ; hij baseert zich hiervoor op de klederdracht.

Door de fundatieakte uit 1521 is ons bekend dat Floreyns van Pottelsberghe gestorven is, in dat jaar, te Orleans. Een andere zoon, Antoon van Pottelsberghe, eveneens geschilderd met een kruisje in de handen, is eerst in Maart 1524 overleden. Naargelang de hypothese die men aanvaardt zouden dus deze schilderijen te plaatsen zijn tussen 1520 en 1524. In dat laatste geval kan Geeraert Horenbaut eerst einde 1524 of later vertrokken zijn uit Gent naar Engeland.

Vooraf dient hier gewezen op de keuze van den kunstenaar door Lieven van Pottelsberghe. In het begin der xvi^e eeuw gold Geeraert Horenbaut als de beste schilder te Gent. Hij werd hofschilder van Margareta van Oostenrijk. En is het niet Lieven van Pottelsberghe die hem aan de landvoogdes zou voorgesteld hebben : met hem immers leefde ze in goede verstandhouding (1)? En meer dan eens heeft de ridder aan Geeraert Horenbaut werk besteld. Kijken wij maar naar de prachtige getijdenboeken welke Lieven en Lievina voor zich houden. Deze illustreren opperbest het mooie talent van Geeraert Horenbaut als miniaturist. Dat aspect van zijn kunst heeft zijn stempel gedrukt op Horenbaut's werkwijze : in de besproken portretten merkt men duidelijk de manier van schilderen van een miniaturist in het afwerken van het landschap met kleine stippeltjes, eigen aan genoemde tak van de kunst.

Welke was nu de bestemming dezer luiken? Was het triptiek bestemd voor de Vinderhoute-kapel, gelegen in St. Michielskerk, of voor de kapel van het kasteel van Vinderhoute, of nog voor dat van het prachtig kasteel van Wissenkerke. Als achtergrond bij het portret van Lievina en haar zoon is een prachtig landschap zichtbaar met kasteel

(1) ... à Mgr. de Vinderhoute et à sa compaigne deux belles coppes d'argent doré garnies de leur couvercle desquelles ma dite dame leur a fait don...., 1520, 3 jan. *Algemeen Rijksarchief. Brussel, Chambre des Comptes, reg. 1805, f° 92.* (medegedeeld door Prof. Dr. J. Duverger.).

en dorp met een kerk. Volgens verschillende afbeeldingen van Sanderus, zowel van het kasteel Vinderhoute als dat van Wissenkerke, valt het niet met zekerheid te identificeren (1). Beide kastelen, omringd met wallen staan immers midden in 't water en vertonen ongeveer dezelfde architectonische karakteristieken. Nochtans zijn er typische eigenaardigheden: de Vlaamse kantelen van het dak, de gothische torenspitsen aan de hoeken, de hoge versterkte verdedigingstoren op den achtergrond en op een tiental meter buiten de wal een ronde uitkijktoren. En die vindt men precies te Wissenkerke, al schijnt de schilder met hun ordonnantie, vrij te zijn omgesprongen. Dat kasteel van Wissenkerke was sedert 1521 eigendom van Frans van Pottelsberghe die door zijn vader als zijn opvolger werd aangesteld in het Waasland (2).

Er is ook beweerd dat het oud kasteel van Vinderhoute, veeleer een buitengoed was, waar de eigenaar zeldzamer verbleef dan in Waasland en door Lieven van Pottelsberghe, omtrent het jaar 1544, afgebroken en herbouwd werd (3). Hier is een vergissing, ofwel nopens den datum — Lieven stierf in 1531 en zou dus vóór 1531 het kasteel herbouwd hebben — ofwel nopens den naam. Indien de heropbouw in 1544 plaats had zou hij door Frans van Pottelsberghe bevolen zijn. Omsteeks 1540 verbleef deze in Gent als kapitein van 's Gravensteen (4), waar hij, bij den oproer der Gentenaren, gedurende elf maanden een sterke wacht hield tot de komst van Karel V. In 1543, zoals reeds vermeld is, deed hij de kapel van het Alyns-hospitaal bouwen. En dat hij dan ook te Vinderhoute deed werken, zou niet kunnen verwonderen.

Dat Lieven van Pottelsberghe veel in Waasland verbleef blijkt uit volgend feit. In de kerk van Waasmunster kwamen Lieven's blazoens evenals dat van zijne echtgenote zo dikwijls voor in de verschillenden ramen zowel in de kapelle, als in het koor zelf. Dit bewijst dat Lieven en

(1) Cf. SANDERUS, *Flandria illustrata*, 1641, Dl I, p. 178 (Vinderhoute); Dl II, p. 550 (Wissenkerke), Dl III, plaat IX.

(2) A. O. K. L. W., Dl 51, 1939, p. 33 en volg. cfr. Akte van 21 Jan. 1521 op het kasteel van Burggraaf Vilain XIII.

(3) DE POTTER en BROECKAERT, *Geschiedenis der gemeenten, Provincie Oost-Vlaanderen*, Gent, 1864-1870, 6^e Dl, bl. 18.

(4) FRANS DE POTTER, *Het Gravenkasteel te Gent*, Gent, 1870.

Lievina, hier ontegensprekelijk ook als begiftigers moeten opgetreden zijn. Dezelfde schilden die voorkomen op hun graf vindt men in het eerste raam van het koor (nl. Pottelberghe, Snibbels, Sturtewagen en Grootte). Ook in de kapellen van onze-Lieve-Vrouw en van St. Anna vond men die wapens in de ramen (1).

Maar vooral is de heer van Vinderhoute opgetreden als maecenas wanneer het St. Michielskerk gold, zijn parochiekerk te Gent.

Hij was reeds, zoals hierboven gezegd werd, cotidiane-meester dezer kerk in 1510. In 1512 schenkt hij zes nieuwe klokken voor de « cleenen turre » van de kerk (2). Datzelfde jaar nog, verleent hij zijn financiële steun voor werk uitgevoerd aan den toren en dat niet nader beschreven wordt.

Maar hij besteedde veruit de meeste zorg aan het inrichten van zijn privé kapel in deze kerk, genaamd de « kapel van de Name Jezus die later bekend blijft als « Vinderhoute-kapel. ».

De ligging dezer kapel is, na onderzoekingen, gebleken te zijn, de zuidelijke transeptarm. De kapellen der benedenkerk waren nog niet voltooid toen Lieven het glasvenster ervoor bestelde in 1517 (ze waren trouwens veel te klein); het koor verdween tijdens de beeldenstorm; en toch wordt naderland, nog altijd melding gemaakt van genoemde kapel.

In dezen zuidelijken transeptarm heeft het hangen van een orgel sporen nagelaten in de westelijke muur; op ongeveer 6 à 7 m. hoogte ziet men een dichtgemetselde opening langs waar de organist het oksaal betrad. Wellicht is de toegemetselde kleine zijdeur gelegen aan den zuidelijken uitgang, eertijds de private ingangdeur geweest, die toeliet aan de familie van Pottelsberghe-Steenlant, vrij in haar kapel binnen te gaan, ook wanneer de kerk gesloten was.

Deze kapel werd volledig versierd en gestoffeerd door Lieven van Pottelsberghe. In 1517 kreeg Daneel Lonis opdracht er een prachtig gekleurd glasvenster te plaatsen. Deze was een gekende glasschilder, werkzaam te Gent in het begin der xvi^e eeuw.

Lieven van Pottelsberghe leverde zelf een patroon van dit raam.

Zal hij ook ditmaal zich niet gewend hebben tot zijn portretschilder

(1) A. O. K. L. W., 1908, Dl. XXVI, bl. 63 en volg, n° 2067, 2068 en 2074.

(2) DE POTTER, *op. cit.*, Dl VII, p. 451.

Geeraert Horenbaut, die volgens een document uit 1521 ook patroonschilder was (1)?

Door een fundatieakte uit 1521 (2) wordt aan Lieven van Pottelsberghe, Lievine van Steenlant en hunne erfgenamen oorlof gegeven om in de kapel van den Name Jezus begraven te worden. In 1529 wordt opnieuw een fundatieakte opgesteld: daardoor leren wij al de giften kennen van Lieven, niet alleen voor zijn kapel, maar tevens voor de kerk waarvan ze deel maakt.

Vooraleer ze op te sommen, vermelden wij nog dat in latere handschriften twee prachtige grafmonumenten van Lieven en Lievine, gelegen in de « Name » Jezuskapel, vermeld zijn. Beiden waren versierd met hun ligbeeld « ... effigiebus sculptis in magno » (3).

Lieven is voorgesteld « int harnas ende wapenrock » (4). Het grafmonument van Frans van Pottelberghe met zijn geboetseerde afbeelding bevond zich eveneens in deze kapel (5). Andere platte zerken met koperen platen worden ook vernoemd; zoals onder ander dat van den kleinen Antoon van Pottelsberghe. Naast deze zerk worden later ook de beide « zitsels van Vinderhoute », dus een houten gestoelte, versierd met de blazoenen der Pottelsberghe-Vinderhoute en Steenlant vermeld.

De bovengemelde fundatieakte van 1521 maakte ook melding van den « grooten orghele » welke de stichter in zijn kapel liet oprichten en waarvoor hij den organist en den « blasere » mocht aanduiden.

Volgens Marcus Van Vaernewijck () gold dit werk als een unicum voor de toenmalige organisten. Het zou nl. drie duizend pijpen hebben geteld, wat wel overdreven zal geweest zijn.

Aan de privé-kapel van Lieven van Pottelsberghe werd een grote afsluiting geplaatst, versierd met acht kwartieren. Deze laatste zullen later, na de Beeldenstorm, vastgehecht worden aan één der buitenpijlers der kapel (7).

(1) HULIN DE LOO, *op. cit.*, bl. 19.

(2) *Stadsarchief, Gent, Archief van St. Michielskerk*, Doos 10, n° 38, 3-4.

(3) *Bibliotheek der Hogeschool, Gent*, Hs. G 11767 bl. 246 en Vlg.

(4) *Ibid.*, Hs G 5860, f° 29.

(5) *Ibid.*, Hs G 11767, f° 249: « humi laens in maxima forma erat. »

(6) MARCUS VAN VAERNEWIJCK, *Den Spleghel der Nederlandsche Outheyd. Gent*, 1566, f° 120, 2° kolom.

(7) De tekening ervan is verdwenen. Ten onrechte zou men die zoeken in het *Atlas Goetgebuer*.

Nog belangrijker voor de kunst was het altaar dat Lieven en Lieveine in 1525 in de kapel van de Zoeten Naam Jezus lieten oprichten. Ook dat werk is verdwenen, doch een tekening er van bleef bewaard in het Stadsarchief in het Atlas Goetgebuer; het werd geschonken door Baron Jules te St. Genois (Zie afbeelding).

Deze schenking van een vroeg-renaissance altaar is van groot belang voor de Gentse kunstgeschiedenis. Het is een voorbeeld van een typischen overgangsvorm van een gothisch altaar naar de meer gevorderde renaissance-altaren, zoals Jan Monnet er zal uitvoeren. Op een gothisch skeletbouw worden tal van renaissance-motieven aangebracht; opvallend is het horror vacui in deze architectonische omvorming. De ontwerper was een gothieker, anders zou hij nooit zoveel verdiepingen in het altaar hebben aangebracht; ook het maaswerk, dat de uitgespaarde nissen versiert is gothisch. Elders komen nochtans motieven, typisch italianiserend voor. Deze altaar-tekening is een prachtig bewijs van den onvermoeibaren ijver, waarmede naar nieuwe elementen gezocht werd. En de ontwerper dezer tekening heeft dan ook met naïeve onbeheersdheid verraden dat hij den nieuwen weg zocht.

In 1566 redde de geestelijkheid van St. Michielskerk verschillende kunstwerken, waaronder ook de « constighe tafel van meester Jasper geschildert van wit ende zwart van de name Jezus ».

In zijn boek *Van die Beroerlicke Tijden* (1) beschrijft Marcus Van Vaernewijck dit altaar van meester Jasper, en volgens hem waren op de panelen, in grisaille, Heiligen voorgesteld, die den naam van Jezus aanbaden. Er komen echter enige afwijkingen voor in die beschrijving. Zo prijkt een H. Michael in het midden van het altaar, terwijl men in de tekening het kindje Jezus ziet met twee putti; maar die tekening kan misschien als een eerste ontwerp van het bestelde altaar aanzien worden, en het sluit dan ook niet uit dat er wijzigingen later aangebracht worden.

Dat dit altaar uitgevoerd werd voor Lieven van Pottelsberghe blijkt niet alleen uit de onderaan geschreven aanduiding die luidt « Autel exécuté en 1525 à St. Michel à Gand aux frais de Lieven van Pottelsberghe et de Lieveine van Steenlant, sa femme », maar ook uit de ken-

(1) *Op. cit.*, Dl. I, blz. 153-154.

spreuk van Lieven (Plus est en luy) en uit deze van Lievine (Ma foi est tele) die voorkomen in de bogen van de onderste nissen en tussen de kroonlijsten die het eerste verdiep van het tweede scheidt. Daarbij komen hun beider wapens zeer dikwijls voor op het altaar, terwijl het kwartier van Lieven van Pottelsberghe afgebeeld staat in het midden.

Tot welke kunstenaar de stichters zich wendden, is voor ons een probleem gebleven. Het monogram M. D. K. die in de onderste nis wellicht als signatuur is aangebracht, is wel de enige aanduiding no-pens de kunstenaar. Als « beeltnider » in die periode kennen wij Mathys de Kien, wiens naam hier met het monogram zou kunnen overeenstemmen.

Treffend is het provinciaal karakter van dit altaar zodat het ondenkbaar is dat het buiten Gent, in Mechelen of Antwerpen, zou ontworpen zijn. Het belang van dit retabel voor de vormevolutie der Gentse beeldhouw- en decoratiekunst, moet nochtans onderlijnd worden. Het is tot nog toe, het vroegste bekende renaissancewerk in Gent, en daarenboven, zoals gezegd is zeer illustratief voor de wijze waarop de renaissance-vormen hier geënt werden op de laat-gothische kunst.

* *

Leerden wij Lieven van Pottelsberghe kennen als buitengewoon vrijgevend tegenover de armen, als behebt met veel belangstelling voor den geestelijken vooruitgang der jeugd, nog meer bleek hij te zijn een bewonderaar van de kunst, en vooral de St. Michielskerk mocht genieten van zijn rijke geschenken op artistiek gebied. Daarenboven mag niet uit het oog verloren worden dat, naast hetgeen hij deed voor de kerk, hij wellicht ook nog andere kunstwerken besteld heeft. Wij weten toch alleen wat toevallig gespaard bleef of vermeld in de bronnen. Dat volstaat nochtans om hem als een belangrijke maecenas te gedenken.

* *

Om te eindigen wil ik mijn oprechte dank toesturen aan al diegene die mij in mijn opsporingen bereidwillig geholpen hebben: nl. Prof. Dr. J. Duverger, den eerwaarden Heer Lippens, pastoor van St. Michiels, den eerwaarden Heer Onderpastoor derzelfde kerk, den Eerwaarden Prof. Dr. Broeder Firmin, alsmede het personeel van het Stadsarchief.